

Історія

УДК 327.5:94(477):316.75

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.20557926>

**Трансформація історичної пам'яті суспільства під впливом
воєнних конфліктів нового часу**

Світлана Павлівна Донченко,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри соціально-психологічних і гуманітарних наук,
Дніпровський державний технічний університет, Кам'янське, Україна,
<https://orcid.org/0009-0003-5094-1650>

Галина Іванівна Єрко,
викладач-методист, голова циклової комісії суспільних та художньо-
мистецьких дисциплін, Луцький педагогічний фаховий коледж,
Комунального закладу вищої освіти "Луцький педагогічний інститут"
Волинської обласної ради, Луцьк, Україна,
<https://orcid.org/0000-0003-1407-0002>

Прийнято: 19.05.2026 | Опубліковано: 30.05.2026

***Анотація.** Мета статті полягає у дослідженні динаміки трансформації історичної пам'яті як стратегічного чинника національної безпеки в умовах сучасних воєнних конфліктів, з особливим акцентом на досвіді України під час Війни за Незалежність. Актуальність дослідження зумовлена активним використанням історичних наративів як інструменту*

«м'якої сили» та ідеологічних маніпуляцій, що супроводжують глобальні гібридні війни. Обґрунтовується теза, що історична ідентичність не є статичним утворенням. Вона постійно адаптується під впливом теперішнього, інтегруючи колективний досвід, міфи та символи у складну багатоваріантну модель реальності.

Методи. *У роботі застосовано метод ретроспективного аналізу для вивчення політики пам'яті в країнах Центрально-Східної Європи (зокрема в Польщі та Латвії), що дозволило порівняти інституційні механізми подолання наслідків тоталітарного минулого. Також використано системний підхід для аналізу історичних наративів як інструментів «м'якої сили» та ідеологічних маніпуляцій у глобальних гібридних війнах.*

Результати. *Здійснено ретроспективний аналіз трансформаційних процесів щодо історичної ідентичності та політики пам'яті у країнах Центрально-Східної Європи, зокрема в Польщі та Латвії. Доведено, що системна державна політика пам'яті в цих країнах, спрямована на деколонізацію символічного простору та подолання наслідків тоталітарного минулого, стала ефективним фундаментом для зміцнення державної суб'єктності та європейської інтеграції. Особливу увагу приділено порівняльному аналізу інституційних механізмів, які дозволяють суспільству балансувати між героїчними наративами та віктимним сприйняттям минулого, долаючи інерцію пострадянської атомізації історичної свідомості.*

Окрему увагу присвячено українському контексту в умовах повномасштабної війни з росією. Визначено, що для України питання відновлення історичної ідентичності в україноцентричній парадигмі є критично важливим для протидії геноцидальній політиці агресора та нівелювання деструктивного впливу російського імперського спадку. Доведено необхідність формування інституційно оформленої системи захисту

історичної свідомості, яка б поєднувала наукову об'єктивність, просвітництво та державотворчу стратегію.

Висновки. Сформульовано вектори побудови цілісного наративу, що спирається на досвід успішної трансформації сусідніх європейських держав. Зроблено висновок, що сталість національної ідентичності досягається не лише шляхом демонтажу тоталітарних символів, а через розбудову системи, здатної конвертувати складний історичний досвід у мотиваційний ресурс для післявоєнної відбудови та утвердження України як рівноправного учасника європейського (ширше - загальносвітового) цивілізаційного простору.

Ключові слова: Друга світова війна, історична ідентичність, історична пам'ять, Латвія, «м'яка сила», політика пам'яті, Польща, російська агресія, Україна, україноцентричний наратив.

Transformation of the historical memory of society under the influence of modern military conflicts

Svitlana Donchenko,

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Professor Department of Humanities and Social-Psychological Sciences,
Dnipro State Technical University, Kamianske, Ukraine,
<https://orcid.org/0009-0003-5094-1650>

Halyna Yerko,

Instructor-Methodologist, Chair of the Departmental Committee for Social Sciences and Arts, Lutsk Pedagogical College, a municipal higher education institution under the «Lutsk Pedagogical Institute» of the Volyn Regional Council, Lutsk, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0003-1407-0002>

Abstract. *The purpose of the article is to study the dynamics of the transformation of historical memory as a strategic factor of national security in the context of modern military conflicts, with a special emphasis on the experience of Ukraine during the War of Independence. The relevance of the study is due to the active use of historical narratives as a tool of "soft power" and ideological manipulations that accompany global hybrid wars. The thesis is substantiated that historical identity is not a static formation. It is constantly adapting under the influence of the present, integrating collective experience, myths and symbols into a complex multivariate model of reality.*

Methods. *The paper uses the method of retrospective analysis to study the politics of memory in the countries of Central and Eastern Europe (in particular, in Poland and Latvia), which allowed us to compare the institutional mechanisms for overcoming the consequences of the totalitarian past. A systematic approach was also used to analyze historical narratives as tools of "soft power" and ideological manipulation in global hybrid wars.*

Results. *A retrospective analysis of transformational processes regarding historical identity and memory policy in the countries of Central and Eastern Europe, in particular in Poland and Latvia, was carried out. It is proven that the systemic state memory policy in these countries, aimed at decolonizing the symbolic space and overcoming the consequences of the totalitarian past, has become an effective foundation for strengthening state subjectivity and European integration. Special attention is paid to the comparative analysis of institutional mechanisms that allow society to balance between heroic narratives and a victim perception of the past, overcoming the inertia of the post-Soviet atomization of historical consciousness.*

Special attention is paid to the Ukrainian context in the conditions of a full-scale war with Russia. It is determined that for Ukraine the issue of restoring

historical identity in the Ukrainian-centric paradigm is critically important for countering the genocidal policy of the aggressor and leveling the destructive influence of the Russian imperial legacy. The need to form an institutionally designed system for protecting historical consciousness, which would combine scientific objectivity, education and state-building strategy, is proven.

Conclusions. *Vectors for building a holistic narrative based on the experience of successful transformation of neighboring European states are formulated. It is concluded that the stability of national identity is achieved not only by dismantling totalitarian symbols, but through the development of a system capable of converting complex historical experience into a motivational resource for post-war reconstruction and the establishment of Ukraine as an equal participant in the European (broadly - global) civilizational space.*

Keywords: *World War II, historical identity, historical memory, Latvia, “soft power”, politics of memory, Poland, Russian aggression, Ukraine, Ukrainian-centric narrative.*

Постановка проблеми. Історична пам'ять, як специфічний колективний соціальний та психологічний феномен, завжди відігравала ключову роль у формуванні ментального образу нації, збереженні національної ідентичності та розвитку національної свідомості. Ця проблема набуває особливого значення під час періодів, коли нація веде боротьбу за утримання своєї державності, забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності. Війна, розпочата у 2014 р. росією проти України, характеризується не лише актами геноциду проти українського населення, але й складним гібридним характером. Це розширення конфлікту охоплює також ідеологічну сферу та суспільну свідомість, у яких формується національна ідентичність та історична пам'ять. Попри кількастолітнє колоніального панування росії над

Україною з потужним поширенням російської мови та культури, історична пам'ять українців була і залишається фундаментальним чинником, що сприяє збереженню національної свідомості та протистоїть численним спробам закабалення України у тенетах російського впливу. Імперське і радянське минуле, а також трагічні злочини, організовані росією проти українського народу, суттєво формують національну ідентичність українців, їх колективне самоусвідомлення, розуміння політичних, культурних і ідеологічних процесів як історичних періодів, так і сучасності й навіть спроб прогнозування майбуття [1, с. 131].

Для України як держави, що кров'ю своїх громадян виборює право на суб'єктність та територіальну цілісність і суверенітет та достойне місце в сучасній цивілізації, питання трансформації історичної пам'яті, а радше – її відновлення в україноцентричній парадигмі, є вкрай гострим та злободенним. Навіть той факт, що російські нелюди на окупованих українських землях знищують усе, що бодай якось нагадує українцям про їхню історію, культуру, ідентичність, вже є свідченням важливості історичної пам'яті як інструменту стійкості та національної безпеки.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблематика формування та трансформаційних процесів історичної пам'яті спільнот під впливом травматичного досвіду, зокрема, воєн та збройних конфліктів, вже неодноразово привертала увагу науковців-гуманітаріїв. Насамперед, згадаємо напрацювання, у яких було закладено підвалини тлумачення історичних процесів, роботи з пам'яттю, її специфікою в умовах суспільно-політичних потрясінь тощо. Йдеться про дослідження В. Вжосека [2], Е. Гобсбаума [3], Е. Доманської [4], А. Киридон [5].

Зацікавлення історичною пам'яттю особливо активізувалося після Другої світової війни. Світ побачила низка філософських, соціологічних,

історичних. психологічних досліджень. пов'язаних з темами війни та злочинів війни, її жертвами і винуватцями. Зокрема, особливий інтерес викликало питання авторитарної особистості та витоки авторитаризму. Результати дослідження групи учених на чолі з Т. Адорно знову набувають актуальності у зв'язку з путінським режимом у рф та тих викликів, які постали перед Україною. Науковці виявили загрозу, пов'язану зі зміщенням людського світосприйняття у напрямку посилення порожнього автоматизму, що ґрунтується на усталених стереотипах і діях за правилами, прийнятими виключно через звичку. Дослідники визначили характерне для антидемократичних структур поєднання особистісних рис, таких як схильність до конвенційності, покірність авторитету, деструктивність і цинізм [6]. Дана праця є чи не найбільш значимою у соціальній психології. Не менш важливою для культурної антропології є й праця П. Коннертона «Як суспільства пам'ятають». Монографія є вагомим внеском у дослідження соціального виміру пам'яті. Центральною ідеєю, запропонованою П. Коннертоном, є поняття «пам'яті-звички». Через призму цієї категорії, а також пам'яті тіла розглядається процес інтерналізації пам'яті, яка стає засадою соціально-культурного та політичного несвідомого. Основне питання, яке дослідник намагався вирішити, полягає в з'ясуванні того, яким чином пам'ять соціальних груп зберігається та передається наступним поколінням. Для обґрунтування своєї позиції науковець вивчав три аспекти: структури соціальної пам'яті, церемонії колективного вшанування, тілесні практики та техніки тіла, що формують «пам'ять тіла» [7]. Р. Траба зосередився на вивченні пам'яті «Інших», відмінних від усталених парадигм, форматів історичної та національно-культурної ідентичності у країнах Центральної та Східної Європи. Автор наголошує, що даний регіон характеризується низкою унікальних соціально-історичних особливостей,

включно зі специфічним досвідом участі у світових війнах, перервністю й фрагментацією історичних процесів, етнічною та національною мозаїчністю, а також впливом п'ятидесятирічного періоду комуністичного правління. Враховуючи те, що в багатьох країнах цього регіону процеси націєтворення були ще в зародковому стані на початку ХХ ст., спроби аналізувати колективну пам'ять через призму тривалих безперервностей торкаються передусім вузького кола привілейованих груп, культурної чи політичної еліти, яку можна ідентифікувати як «поляків», «українців», «литовців» чи «словаків». Проте існує ризик неправомірного включення до цих категорій спільнот, що в той час не мали чітко сформованої національної ідентичності. Сучасні підходи до реконструкції колективної пам'яті відіграють важливу роль у зміцненні або, навпаки, у створенні напруженості між різними моделями національної ідентичності. Незважаючи на потенціал таких реконструкцій для загострення суперечностей, у контексті сучасного європейського діалогу проявляються певні позитивні тенденції. Автор вбачає в них основу для подолання кризового стану, зумовленого конкуренцією між відмінними національними пам'яттями [8].

Серед вітчизняних науковців до тематики історичної пам'яті, її ролі для національної ідентичності, для національної безпеки та культурного розвитку, тлумачення на різних історичних етапах розвитку, місцю в історіографії та загалом історичній науці тощо, неодноразово зверталися у своїх дослідженнях О. Готра [9], Я. Грицак [10], Л. Зашкільняк [11], Ю. Зерній [12], Ю. Котляр [13], Н. Старченко [14].

Увага до теми історичної пам'яті, її трансформаційних формах та виявах актуалізувалася після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 р. Вчені розглядають як теоретичні складники, так і прикладні можливості історичної пам'яті в умовах війни. О. Дручек зосередилася на

визначенні специфіки структури, змісту та функцій історичної пам'яті української нації в контексті сучасних суспільних реалій та окреслила особливості прояву та механізми функціонування історичної пам'яті в українському соціумі [1]. І. Телегуз та А. Телегуз у своїй статті звернулися до вивчення процесів формування національної ідентичності українців у різних часових і просторових рамках, з акцентом на збереження історичної пам'яті народу та врахування викликів, пов'язаних із сучасною російсько-українською війною [15]. У статті Л. Стрільчук йдеться про трансформації політики пам'яті в сучасній Україні, що демонструються на прикладі державних свят як маркерів змін у змісті національної пам'яті на початку ХХІ ст. Особливу увагу науковиця приділила порівнянню пострадянських і сучасних російських історичних наративів із національною політикою пам'яті, що знаходить опертя у процесах ревізії минулого та реконструкції історичних засад [16]. Н. Кузьмінець, О. Стандик та Т. Букіна зупинилися на вивченні взаємозв'язку між історичною пам'яттю українського народу та сучасними подіями в Україні. Зокрема. предметом їхньої наукової уваги стали способи використання історичної пам'яті у сучасному історичному дискурсі, а також визначення її значення у процесі формування національної ідентичності [17]. В. Ільницький та Р. Царик аналізували матеріально-культурні аспекти політики пам'яті в сучасній Україні, спрямовані на вшанування українських захисників і захисниць, які пожертвували своїм життям у боротьбі з російською агресією [18].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблематика історичної ідентичності продовжує перебувати у полі дослідницької уваги багатьох науковців. Однак її практичний вимір в умовах глобальних гібридних воєн, які все більше охоплюють турбулентний світ, увага до трансформаційних процесів історичної свідомості та механізмів її

формування й скеровування, не втрачає гостроти. Більшість існуючих досліджень фокусуються на аналізі минулих епох або завершених етапів подолання тоталітарного спадку, тоді як питання використання історичної ідентичності як дієвого інструменту національної стійкості в момент активного збройного конфлікту потребують глибшої розробки й постійного тримання руки на пульсі подій. Уваги потребують механізми балансування між героїчним та віктимним підходами до власного минулого в умовах, коли історія стає полем запеклої інформаційної війни. Не менш важливим є виявлення ефективних алгоритмів адаптації досвіду європейських країн, що дозволяють уникати пасток пострадянської фрагментації ідентичності, перетворюючи історичне знання на інструмент зміцнення національної свідомості.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є ретроспективний аналіз процесів трансформації історичної ідентичності під впливом воєнних конфліктів як чинника забезпечення національної безпеки та суспільної консолідації. Для досягнення мети було поставлено такі завдання: розкрити діалектику взаємодії історичної ідентичності та воєнних конфліктів у процесах формування цілісного образу нації; проаналізувати досвід країн Центрально-Східної Європи щодо системної державної політики, спрямованої на деколонізацію простору та зміцнення історичної ідентичності як запобіжника від зовнішніх впливів; окреслити вектори для формування цілісного україноцентричного наративу, здатного ефективно протидіяти, насамперед, російській загрозі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Свого часу Е. Гобсбаум, описуючи історію XX ст. як «вік екстремізму», зазначив: «Ми не відаємо, куди йдемо. Ми тільки й знаємо, що історія привела нас до ось цього моменту <...>. І все ж таки нам зрозуміла одна річ. Якщо людству судилося мати розпізнаване

майбутнє, його не досягти затягуванням туди, у прийдешнє, минулого чи теперішнього. Якщо ми намагатимемося вибудувати третє тисячоліття на цій основі, то зазнаємо невдачі. А ціною невдачі, себто альтернативою зміненому суспільству, буде пітьма» [3, с. 520].

Постійне звернення до минулого та ведення з ним діалогу є невід’ємною складовою будь-якого цивілізованого суспільства. У цьому процесі існує спокуса вважати, що розуміння кодів минулого та містичних аспектів буття дозволяє пояснити сучасні парадокси й передбачити майбутнє. При цьому інтерес до історії може бути обумовлений суто прагматичними потребами. Скажімо, для політиків і ідеологів вона часто постає як ефективний інструмент соціалізації та формування громадянської свідомості, а то й пропаганди та маніпуляцій. Якщо припустити, що справді існує чинник, який об’єднує окремих людей у єдиний народ, то одним із його базових елементів є історична свідомість. У вирішальній ситуації вибору, яка регулярно постає перед суспільством, історичні аналогії можуть слугувати дороговказом для оптимального вирішення проблем і стати запобіжником від можливих помилок. Минуле, або ж пам’ять, не піддається збереженню в незмінному вигляді. Воно постійно перетворюється під впливом теперішнього, адаптуючись до нього. У цьому процесі минуле вбирає не лише накопичений історичний досвід, але також символи, міфи та інші складники зі сфери «колективного несвідомого». У таких умовах можливість надання сакрального статусу певним подіям чи особистостям стає цілком імовірною, а пошуки «історичної правди» втрачають будь-який сенс. Звідси випливає важлива проблема: відповідальність дослідника (і не меншою мірою політика) за створені ним «образи минулого», які він презентує суспільству. Попри те, що заклики до написання історії такою, якою вона була можуть бути щирими, їхня суспільна користь є не завжди виправданою. Адже в будь-якому суспільстві

діє політична та ідеологічна кон'юнктура, яка змушує одних ігнорувати незручні факти, а інших прикрашати чи навіть сакралізувати певні події. Ба більше, завжди залишається ймовірність існування кількох правд. Головна складність полягає в тому, що події минулого неможливо перевірити в прямому сенсі, а спроби їх відтворення найчастіше залишаються лише багатоваріантними моделями реальності [19, с. 5-6].

Особливої гостроти ця проблема набуває під час воєнних конфліктів, коли історична пам'ять стає не лише об'єктом наукового аналізу, а й дієвим механізмом суспільної консолідації та реабілітації. У цьому контексті фахівці, розглядаючи складну діалектику війни та пам'яті, слушно порушують низку запитань. Зокрема, як зазначає О. Романенко, «Тема «війна і пам'ять» зачіпає широке коло питань: як і кого ми пам'ятаємо? Які культурні практики стають ключовими для суспільства? Як ці практики змінюються? Як документування та художнє осмислення війни впливають на меморалізацію? Яку роль у цих процесах відіграє література? Власне, ці питання можуть звучати й інакше: як наш біль і наші втрати трансформуються в пам'ять про загиблих?» [20, с. 114].

Ми солідарні з думкою Л. Чупрія, що в умовах Війни України за Незалежність наша держава має спрямувати всі можливі зусилля на те, щоб повністю усунути російський імперський історичний наратив із українського інформаційного простору. З огляду на це, заміна тоталітарної символіки минулого є одним із тактичних і стратегічних завдань державної політики щодо збереження історичної пам'яті. Ігнорування цієї важливої потреби спричинило ситуацію, коли на сході та півдні країни, де тоталітарні символи Радянського Союзу були найбільш поширені, ідеї «руського мира» набули найбільшого впливу. Ця концепція значною мірою спирається на радянську культурну та ідеологічну спадщину, що, у свою чергу, сприяло формуванню проросійської, пострадянської регіональної ідентичності в цих місцевостях.

Такий процес став одним із чинників, які призвели до підтримки частиною місцевих жителів сепаратистських настроїв і військової агресії рф на цих територіях. Сьогодні, виправдовуючи свою агресію цим наративом, російські війська здійснюють геноцидальні дії, знищуючи міста й села України, так само як і населення. У зв'язку з цим першочерговим завданням стає демонтаж пам'ятників діячам російської культури чи політики, які просували імперські наративи, а також перейменування вулиць та історичних топонімів, що названі на честь російських або білоруських політичних і культурних фігур, чи міст цих країн [21, с. 283-284].

Такий підхід до очищення символічного простору цілком відповідає європейським практикам подолання наслідків тоталітаризму, де ліквідація символів агресора є обов'язковою умовою формування незалежної національної ідентичності. Наприклад, повномасштабна війна росії проти України відгукнулася у низці європейських країн, поміж іншого, як сигнал до очищення їхнього меморіального та соціокультурного простору від будь-яких російських маркерів. Зокрема, у жовтні 2024 р. міська рада Риги проголосувала за видалення із міського пейзажу трьох пам'ятників: російського імперського воєначальника В.А. Баркляя де Толлі та латвійських письменників Судрабу Еджуса й Андрея Упіца, які були палкими прихильниками радянського окупаційного режиму. У 2023 р. був прибраний пам'ятник російському поетові Олександрові Пушкіну. Весною 2022 р. у законодавство Латвії були внесені зміни, відповідно до яких до 15 листопада 2022 р. було необхідно вилучити з громадських місць об'єкти, що так чи інакше пов'язані із прославленням та увічненням радянського або нацистського режимів. Протягом 2022 р. на території Латвії було прибрано понад 150 таких об'єктів. У Ризі, після 30 років дебатів, нарешті демонтували найвищий радянський пам'ятник у країнах Балтії – 79-метровий обеліск, який,

залежно від переконань, називали «Окупантом» або «Пам'ятником Перемоги». Монумент був місцем, де збиралися люди, переважно російського походження, для «святкування» 9 травня. Однак для латвійців цей день є болісним початком радянської окупації. Для Латвії все ще залишається дилемою ставлення до латвійських радянських культурних діячів, оскільки, враховуючи їх внесок у культурний розвиток країни, складно надати їм однозначну історичну оцінку та оцінити роль і місце в історичній пам'яті латвійців. Звучать й заклики про те, що варто більше інвестувати в освіту, щоб сформувати у молодих поколінь незаангажоване та виважене бачення минулого своєї країни, зокрема, й складній історії XX ст. Поза сумнівом, що символічне значення пам'ятників стало каталізатором важливих дискусій щодо питань етичної правильності, перенісши акцент у бік прав людини. У західних суспільствах відбувається активне переосмислення колоніального та расистського минулого, тоді як пострадянські держави зосереджуються на протистоянні впливу російського імперського спадку в їхніх культурах [22].

На прикладі Латвії ми бачимо, що трансформація історичної пам'яті вимагає не лише демонтажу символів, а й складної суспільної дискусії щодо етичних вимірів минулого. Для України це підтверджує необхідність формування власного, україноцентричного наративу, який би враховував складність XX ст. та водночас забезпечував надійний захист національного простору від маніпуляцій.

Зокрема, для українців у їхній історичній пам'яті є важливими києворуський період історії як рольова модель державності України. Козаччина, особливо перемоги Війська Запорозького над московськими військами, такі як похід Петра Сагайдачного на Москву в 1618 р. чи Конотопська битва 1659 р., гетьманство Івана Мазепи, стали джерелом натхнення для багатьох поколінь. Вони сприяли формуванню образу

звитяжних, самовідданих і волелюбних людей. Такі історичні події не лише підкреслюють боротьбу за свободу. Вони слугують своєрідним моральним орієнтиром для сучасних українців, які протистоять російській агресії. Паралель з минулим демонструє: якщо вдалося здолати московитів тоді, то перемога буде й сьогодні. Щодо революційних подій 1917-1920 рр., увага зосереджується переважно на двох аспектах. Акцент робиться на процесах формування державних інституцій та символів державності, таких як герб, прапор, валюта тощо, а також на впровадженні перших реформ, зокрема за правління П. Скоропадського, які охоплювали сфери культури, освіти, науки та військової справи. Окрім того, значний інтерес викликають питання протидії зовнішній агресії. У цьому випадку особливе місце займає сакралізація бою під Крутами як одного з центральних символів боротьби українців за свою землю, за свою державу. Трансгенераційною історичною травмою є Голодомор як геноцид українського народу. Чимало уваги й іншим трагедіям, що мали місце у радянський період нашої історії: Розстріляне Відродження, доля шістдесятників, Чорнобильська техногенна катастрофа. Фігурує й пам'ять про історичні українські землі, які нині перебувають у складі РФ [23, с. 8-9]. Окремої ваги в умовах російсько-української війни набуває пам'ять про Другу світову війну та втрати українців і їхній внесок у перемогу над нацизмом [24].

Сучасний воєнний досвід формує нове сприйняття національного характеру, тісно пов'язане з образом захисника рідної землі. Знання про героїчне минуле предків поступово інтегруються у свідомість, спершу як емоційний спогад, а згодом, на психологічному рівні, стають джерелом мотивації. Вони виступають важливою складовою традиції, що сягає корінням у давню спадщину звияги, козацької честі, мужності та свободи [25, с. 4]. Для України в умовах сьогоденної війни та подальшої післявоєнної відбудови

знаковим завданням є не лише аналіз та спростування історичних фальсифікацій і консолідація чіткої національної візії історії, але й формування ціннісно-світоглядних основ гуманітарної політики. Ці підходи мають сприяти як сталому розвитку держави, так і її (ре)інтеграції у європейський культурний простір, забезпечуючи водночас максимально ефективну ізоляцію від деструктивного впливу ідеології «руського мира». У поточній геополітичній реальності одним із головних інструментів «м'якої сили» росії залишається маніпулювання історичними фактами та створення нової історичної матриці, що використовується для виправдання агресивної політики як перед внутрішньою аудиторією, так і міжнародною спільнотою [26, с. 37-38].

Усвідомлення цих викликів ставить перед Україною нагальне завдання не лише деконструювати ворожі наративи, а й вибудувати стійку, інституційно оформлену систему захисту власної історичної свідомості. Для прикладу звернемося до досвіду Польщі, яка пройшла непростий шлях трансформації історичної пам'яті від повоєнного періоду, після Другої світової війни, і до сьогодні, продемонструвавши приклад перетворення пам'яті з об'єкта ідеологічного контролю на фундамент сучасної державної ідентичності. Історія та історичні образи завжди займали важливе місце в польському суспільстві та суспільно-політичному дискурсі, зокрема й у формуванні комеморативного ландшафту. Варто підкреслити, що процеси конструювання історичних уявлень зазнавали істотних змін у періоди політичних і соціальних трансформацій, характерних для країн Центрально-Східної Європи. Польща пройшла через такі періоди щонайменше тричі протягом XX ст. Кожен із них залишив значний відбиток на її історичній самосвідомості. Т. Właszczak окреслює три основні етапи: існування незалежної польської держави в міжвоєнний час Другої Польської Республіки; період Польської Народної

Республіки, заснованої комуністичною владою після завершення Другої світової війни; сучасну Третю Польську Республіку, що сформувалася після системних змін 1989 р. Політика пам'яті в сучасній Польщі іноді сприймається як продовження дискусій, які точилися в період Другої Республіки Польщі. Цей діалог часто описують як суперечку між прихильниками Генрика Сенкевича та Стефана Жеромського. Перші прагнули, щоб історія слугувала джерелом натхнення і піднесення національного духу, тоді як другі наполягали на необхідності посиленого висвітлення національних ран, аби вони не залишалися прикритими патріотичним самообманом. Коріння цих двох підходів можна знайти ще у ХІХ ст., коли зіткнулися дві традиції польської літератури: романтична та критично-позитивістська. Обидві використовувалися як інструменти формування історичних наративів у суспільстві, позбавленому власної державності. Після 1989 р. провідні політичні партії Польщі досягли консенсусу щодо загального курсу розвитку держави, орієнтованого на демократичні реформи та інтеграцію в європейське й євроатлантичне співтовариство. Водночас у країні так і не склалася єдина позиція стосовно тлумачень комуністичного минулого та оцінки подій, які привели до його падіння й ідеологічного знецінення [27, с. 305-306].

У польській моделі простежуємо еволюцію політики пам'яті як цілісної стратегії, від боротьби з комуністичною міфологією та вивільнення історичної правди в межах європейського та євроатлантичного курсу до формування інституційного каркасу, що протидіє зовнішнім загрозам та ревізіонізму. У контексті історичної пам'яті про події Другої світової війни для Польщі було важливо вибудовувати стосунки із Німеччиною, що було вкрай складно, з огляду й на історичний бекграунд, який сягає значно глибших хронологічних меж [28]. Вивчення того, як Польща долала наслідки тоталітаризму та формувала власну історичну візію протягом останніх десятиліть, є важливим

для розуміння того, як Україна може не лише зберегти власну суб'єктність у воєнний час, а й забезпечити тяглість та сталість своєї ідентичності у майбутньому й успішно реінтегруватися у європейську спільноту на правах рівноправного партнера та сильного учасника геополітики.

Висновки. Перетворення історичних уявлень з інструмента маніпуляцій на фундамент державності потребує не лише символічного очищення меморіального простору, а й розбудови цілісної інституційної стратегії. Сталість історичної ідентичності досягається шляхом гармонійного поєднання вшанування звитяжних сторінок національної історії та зрілого, критичного осмислення складних етапів минулого. Успіх України в цьому процесі безпосередньо залежить від здатності держави створити такі інституційні умови, за яких історична ідентичність стане дієвою «м'якою силою», що консолідує суспільство навколо цінностей свободи та суб'єктності. Україноцентричний наратив, позбавлений пострадянських ідеологічних нашарувань, виступає запобіжником від рецидивів зовнішнього імперського впливу.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаються у деталізації механізмів впровадження цієї політики в освітній, культурний та інформаційний простір як фундаменту для післявоєнної відбудови держави та її повноцінної інтеграції у європейський цивілізаційний простір.

Список використаних джерел

1. Дручек О. Історична пам'ять: особливості змісту та функціонування у сучасному українському суспільстві. *Актуальні проблеми політики*. 2025. Випуск 75. С. 131-139. DOI <https://doi.org/10.32782/app.v75.2025.18>

2. Вжосек В. *Історія. Культура. Метафора. Постановня неklasичної історіографії. Про історичне мислення*. Київ : Ніка-Центр. 2014. 296 с.
3. Гобсбаум Е. Вік екстремізму. Коротка історія XX віку. Пер. з англ. О. Мокровольський. Київ : Видавничий дім «Альтернативи», 2001. 544 с.
4. Доманська Е. *Історія та сучасна гуманітаристика*. Київ : Ніка-Центр. 2012. 263 с.
5. Киридон А. *Гетеротопії пам'яті. Теоретико-методологічні проблеми студій пам'яті*. Київ : Ніка-Центр. 2016. 319 с.
6. Adorno T., Frenkel-Brenswik E., Levinson D. J., Sanford R. N. *The Authoritarian Personality*. Verso Books. 1072 p.
7. Коннертон П. *Як суспільства пам'ятають*. Пер. з англ. С. Шліпченко. Київ : Ніка-Центр, 2004. 184 с.
8. Траба Р. «Другий бік пам'яті». Історичні досвіди та їх пам'ятання в Центрально-Східній Європі. Переклав з польської А. Портнов. *Україна модерна. Міжнародний інтелектуальний часопис*. 2009. Том 15. № 4. С. 53-61. DOI: <https://doi.org/10.3138/ukrainamoderna.15.053>
9. Готра О. Історична пам'ять як чинник формування ідентичності. *Intermarum: історія, політика, культура*. 2015. Випуск 2. С. 143-155.
10. Грицак Я. *Подолати минуле: глобальна історія України*. Портал, 2025. 416 с.
11. Зашкільняк Л. Історична пам'ять та історіографія як дослідницьке поле для інтелектуальної історії. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2006/2007. № 15. С. 855-862.
12. Зерній Ю. Історична пам'ять як об'єкт державної політики. *Стратегічні пріоритети*. 2007. №1(2). С. 71-76.

13. Котляр Ю. Історична пам'ять та історична наука: європейський та український дискурси. *Європейські історичні студії*. 2021. № 18. С. 78-88. DOI: <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2021.18.07>
14. Старченко Н. *Українські світи Речі Посполитої. Історії про історію*. Laurus. 2021. 616 с.
15. Телегуз І., Телегуз А. Українська ідентичність у часі та просторі: історична пам'ять, інтерпретація минулого та сучасні виклики війни. *Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2025. Випуск 51. С. 79-87. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2025-51-79-87>
16. Стрільчук Л. Еволюція політики пам'яті в сучасній Україні: пострадянські наративи та національна політика пам'яті (на прикладі державних свят). *Літопис Волині*. 2023. № 29. С. 96-100. DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.29.15>
17. Кузьмінець Н., Стандик О., Букіна Т. Вплив історичної пам'яті українців на події сьогодення. *Українські історичні студії. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Історія*. 2023. № 14 (56). С. DOI <https://doi.org/10.24919/2312-2595.14/56.20>
18. Ільницький В., Царик Р. Матеріально-культурні аспекти увічнення пам'яті українських захисників і захисниць під час російсько-української війни (2014–2024). *Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки*. 2024. № 2. С. 105-116. DOI: <https://doi.org/10.31651/2076-5908-2024-2-105-116>
19. Шаповал Ю. Вступ. *Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід*. За заг. ред. Ю. Шаповала. Київ : ІПЕНД, 2013. С. 5-8.
20. Романенко О. Війна і пам'ять: трансформація наративних меморіальних практик. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2024. № 24. С. 114-122. DOI: <https://doi.org/10.28925/2412-2475.2024.24.12>

21. Чупрій Л. Історична пам'ять як важливий чинник державотворення в умовах протидії російській інформаційній агресії. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2023. № 3 (17). С. 278-290. DOI: <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2023-03-278-290>

22. How far can we un-remember? *The European Correspondent*. October 25, 2025. URL: <https://europeancorrespondent.com/uk/r/how-far-can-we-unremember> (дата звернення: 13.04.2026)

23. Аналіз українського інформаційного простору (в тому числі публічних дискусій з теми ідентичності та тематичних дописів лідерів суспільної думки), а також нормативних документів, що присвячені національному наративу в період 1 січня 2022 – 31 грудня 2023 року. Особливості національного наративу станом на 2023 рік. 71 с. *Міністерство молоді та спорту України*. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Patriotychne_vyhovannia/Soc_doslidzhenia/2024/UNDP_CIVITTA_Ukrainian%20identity_National%20narrative%20content%20analysis.pdf (дата звернення: 15.04.2026)

24. Штогрін І. Внесок України у перемогу над гітлерівським нацизмом. Друга світова війна. *Радіо Свобода*. 8 травня 2026. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/druha-svitova-viyna-vtraty-ukrayiny/31438354.html> (дата звернення: 10.04.2026)

25. Данилюк І. Слово до читача. *Наративи становлення мілітарної ідентичності українців (XVI – XX століття): монографія*. Чепелева Н., Євдокимова Н., Зливков В., Лукомська С., Котух О. Київ–Ніжин : Видавець Лисенко М.М., 2024. С. 4.

26. Кайдон В. Історична ідентичність в умовах російсько-української війни. *Українознавство*. 2024. № 3 (92). С. 30-43. DOI: [https://doi.org/10.17721/2413-7065.3\(92\).2024.312757](https://doi.org/10.17721/2413-7065.3(92).2024.312757)

27. Błaszczak T. Changes in polish historical memory after 1989 and the image of the inter-war period. *Deeds and Days*. 2013. № 40. P. 305-318. URL: <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/96993509-4590-471b-900a-165433d53b5c/content> (дата звернення: 20.04.2026)
28. Бойчук О. Проблема політики пам'яті у польсько-німецьких відносинах. *Історико-політичні проблеми сучасного світу: збірник наукових статей*. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2020. Т. 42. С. 36-45. DOI: <https://doi.org/10.31861/mhpi2020.42.36-45>